

Bilişsel Bilim ve Felsefesi

M. J. CAIN

Çeviren:
Selami Atakan Altınörs

M. J. Cain: Oxford Brookes Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim üyesidir. 2002 yılında Brookes'taki Felsefe ekibine katılımı öncesinde, Nottingham Üniversitesi'nde Leverhulme Özel Araştırma Bursu (2000-2002) aldı ve St Andrews Üniversitesi'nde doktora yaptıktan sonra Birkbeck Koleji ve King's College London'da dersler verdi. Cain'in araştırma ve uzmanlık alanları bilişsel bilimin felsefesi, zihin felsefesi ve dil felsefesidir. Özellikle, insanların doğumlarındaki görünürde bilgisiz bir durumdan, sadece birkaç yıl sonra bir dil konuşabilme ve çok çeşitli kavramları kavrayabilme durumuna nasıl eriştiklerini anlamakla ilgilenmektedir.

Selami Atakan Altınörs: Galatasaray Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak görev yapmaktadır. Dil felsefesi, zihin felsefesi ve Yeniçağ felsefesi alanlarında yayımlanmış çok sayıda makalesi ve tebliği olan Altınörs'ün yayımlanmış telif kitapları yanında felsefe alanında dilimize kazandırdığı otuzdan fazla çevirisi mevcuttur.

İçindekiler

<i>Teşekkür</i>	9
I. Bilişsel Bilim ve Bilişsel Bilimin Felsefesi	11
II. Temsil ve Hesaplama	45
III. Modülerlik	103
IV. Kavramlar	141
V. Dil	185
VI. Beyin ve Biliş	239
Sonuç	287
<i>Notlar</i>	293
<i>Kaynakça</i>	302
<i>Dizin</i>	315

Teşekkür

Bu kitabı yazmak, taslağını ana hatlarıyla ilk kez çıkardığım ve üzerinde çok fazla durmak istemediğim kadar uzun yıllar öncesinden bu yana, tahmin ettiğimden çok daha uzun sürdü. Bu nedenle Polity'deki editörlerim Emma Hutchinson ve Pascal Porcheron'a gösterdikleri daimi sabır, destek ve teşvik için teşekkür etmem gerekiyor. Oxford Brookes Üniversitesi'ndeki felsefe meslektaşlarım Steve Boulter, Constantine Sandis, Dan O'Brien ve Bev Clack'e de teşekkürler. Söylentiye göre felsefi görüşlerimin çoğunu biraz çılgınca buluyorlarmış, ama bu durum çalışmak için sıcak ve teşvik edici bir ortam sunmalarına engel olmadı. Ayrıca, gelişmekte olan fikirlerim hakkında çok faydalı geri bildirimlerde bulunan Dana Vilistère, Annie Webster, Marcus Westberg, Andrew McIntyre, Colin Beckley, Linda Fisher-Hoyrem, Esther Shallan ve Istvan Zardai'nin doktora araştırmalarına danışmanlık yapma zevkine de eriştim. Bu kitapta kullanılan çeşitli şemalarla boğuşmama yardım ettiği ve bilgi teknolojileri konusundaki beceriksizliğime yönelik küçümsemesini dizginlediği için kızım Maya Reid-Cain'e kocaman bir teşekkür. En çok da bütün sevgisi ve destekleri için eşim Julie ile çocuklarım Maya ve Theo'ya teşekkür ederim. Bu kitap onlara ithaf edilmiştir.

I. Bilişsel Bilim ve Bilişsel Bilimin Felsefesi

1. Giriş

Bu kitap bilişsel bilimin felsefesi hakkındadır. Bu konu hemen iki soruyu gündeme getirmektedir: Bilişsel bilim nedir ve bilişsel bilimin felsefesi nedir? Bir bakıma bu soruların cevapları açıktır: Bilişsel bilim, bilişin bilimsel olarak incelenmesidir; bilişsel bilim felsefesi ise felsefenin, bilişin bilimsel olarak incelenmesiyle ortaya çıkan felsefi soruları ele alan dalıdır. Ama bu cevaplar, bir dizi yan soruyu gündeme getirdikleri için pek aydınlatıcı değildir. Biliş nedir? Bilişi bilimsel olarak incelemeye çalışanların benimsediği temel varsayımlar ve yöntemler nelerdir? Bilişsel bilim hem diğer bilimlerle hem de zihin sahibi failler olarak kendimize dair ortak duyuya dayalı anlayışımızla nasıl ilişkilidir? Bilişsel bilim ne zaman ve nasıl ayrı bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır? Bilişsel bilimin felsefesi, zihin felsefesi ve bilim felsefesi gibi felsefenin diğer dallarıyla nasıl ilişkilidir? Bu bölümde bu genel soruları ele alacağım ve böylece sonraki bölümlerin daha spesifik tartışmaları için temelleri atacağım.

2. Biliş

Biliş tam olarak nedir? Bu soruyu cevaplamak üzere sağduyuya dayalı bir perspektiften başlamak faydalı olacaktır. Sağduyuya -ya da en azından yirmi birinci yüzyıl Batılılarının çoğunun sağduyuya dayalı perspektifine- göre, insanoğlu, cansız fiziksel nesnelerden, bir zihne sahip olmasıyla ayırt edilebilir. Sağduyuya göre, zihin sahibi olmamız neleri içerir? İşte hiçbir şekilde

eksiksiz olmayan bir liste: Düşünürüz; dış dünyayı duyularımız vasıtasıyla algılarız; bedenlerimiz uygun şekilde uyarıldığında acıyı ve diğer duyuları deneyimleriz; depresyon ve neşelilik gibi ruh hallerini deneyimleriz; öfke, sevinç ve kıskançlık gibi duyuları deneyimleriz; hem düşündüğümüzün ve hissettiğimizin hem de spesifik olarak nasıl düşündüğümüzün ve hissettiğimizin bilincindeyizdir; genellikle dünyanın nasıl olduğunu, nasıl algıladığımızı, ne düşündüğümüzü ve ne istediğimizi yansıtan kararlarımız ve niyetlerimiz temelinde eylemde bulunuruz; eylemde bulunduğumuzda, dış duyu organlarımıza güvenmek zorunda kalmaksızın, refleksiyonda bulunmaksızın ne yaptığımızın bilincindeyizdir; geçmiş düşüncelerimizi, eylemlerimizi ve deneyimlerimizi hatırlarız; belirli senaryoları hayal ederiz, vb.

İnsan zihinselliğinin merkezinde yer alan faaliyetleri sağ-duyu perspektifinden bu şekilde betimlerken “bilîş” terimini kullanmadım. Ama yukarıdaki faaliyetlerden hangilerinin en yüksek ihtimalle bilîşi içerdîği sorulsaydı, insanların çoğu “düşünme” cevabını verirdi. Dolayısıyla, bir ilk yaklaşım olarak bilîşin düşünme olduğu söylenebilir. Ama düşünme tam olarak nedir? Düşünme, bir düşünceye sahip olmakla sonuçlanan zihinsel bir süreç ya da faaliyettir. Bu tür düşünme süreçleri, entelektüel açıdan zorlayıcı ve anlaşılması güç olanlardan (felsefe yaparken düşünüldüğü anlardaki gibi), sıradan ve gündelik olanlara (bir sonraki dersimden önce kahve almaya yetecek kadar vaktim olup olmadığı sorusunu ele aldığım zamanki gibi) kadar uzanır. Bazıları büyük önem taşıyan meselelerle ilgilidir, bazıları ise değildir. Bazıları eylem üzerinde âni bir etkisi olan düşüncelerle sonuçlanır, bazıları ise sonuçlanmaz. Bazıları derinden yerleşen ve sonraki birçok düşünme sürecini etkileyen düşüncelerle sonuçlanırken, diğerleri geçici ve önemsiz düşüncelerle sonuçlanır. Bazıları kontrafaktüel [olgu-dışı] ya da varsayımsal meselelerle ilgilidir (kahve için sıraya girseydim dersime geç kalır mıydım?), bazıları ise doğrudan olgusaldır.

Düşünme, bir düşünceyle sonuçlanan zihinsel bir süreçse, o halde düşünce tam olarak nedir? Gündelik konuşmada “düşünce” terimi en yaygın olarak, belirli bir hipotezi ya da bir sorunun

V. Dil

1. Giriş

Dil, bilişsel yaşamımızda önemli bir rol oynar. Düşüncelerimizi hemcinslerimize aktarmamızın birincil aracı odur; karmaşık mesajları verimli ve etkili bir biçimde iletmemizi sağlar. Bazı filozoflar¹, dil olmadan düşüncenin imkânsız olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ama bu iddiayı reddetsek bile, en az iki sebeple dil olmaksızın düşünme yetimizin yoksullaşacağını inkâr etmek güçtür. İlk olarak, bir dilin ortaklaşa kullanımında ustalaşmak, bilginin bir bireyden diğerine aktarılmasını olanaklı kılar; böylece her birey, hemcinslerinin bilişsel çabalarından ve başarılarından faydalanabilir. İkinci olarak, bir dilde ustalaşmak, düşüncelerimizi kendi kendimize, onları bilincimize açık hale getirecek, hafızada saklanıp geri çağrılmalarını kolaylaştıracak şekilde biçimlendirmemizi sağlar (Jackendoff, 2002, 2012). Bu niteliği sayesinde dil, bizi daha iyi düşünen varlıklar kılar.

Bu durum göz önüne alındığında, dilin bilişsel bilim içinde temel bir ilgi odağı olması şaşırtıcı değildir. Dile ilişkin olarak iki soru öne çıkmaktadır ve ben bu bölümde, bu sorular etrafında dönen bazı temel tartışmaları inceleyeceğim. İlk soru dilin bilişsel temeliyle ilgilidir: Bir birey bir dilde yetkinliğe sahip olduğunda, hangi bilişsel yapılar bakımından bu yetkinliği haiz olur? İkinci soru ise şudur: Dilsel kapasitelerimize zemin oluşturan bu bilişsel yapıları nasıl ediniriz? Örneğin, bunlar öğrenilir mi, doğuştan mıdır yoksa her ikisinin bir karışımı mıdır?

2. Dilin Bilgisi

Bir bireyin dildeki yetkinliğinin bilişsel temelini düşünmenin doğal bir yolu, bunu bir bilgi meselesi olarak ele almaktır.

Örneğin, bir birey İngilizcede yetkinliğe sahipse, bu yetkinlik İngilizce konuşurken ve anlarken başvurduğu, İngiliz diline dair zengin bir bilgi birikimine dayanır. Böylesi bir bilgi, hangi sözcüklerin İngilizceye ait olduğuna, bunların anlamlarına ve seslerine (nasıl telâffuz edildiklerine) ve sözcüklerin söz öbekleri ile cümleler gibi daha büyük dilsel birimleri oluşturmak üzere nasıl bir araya getirilebileceğine dair bilgiyi içerecektir. Dilin bilgisine bu şekilde başvurmak, yukarıdaki iki soruyu Noam Chomsky'yi (1986) takip ederek şu biçimde ifade etmemizi olanaklı kılar:

- Bir birey bir dilde yetkinliğe sahip olduğunda neyi bilmektedir?

- Bu bilgiyi nasıl edinir?

Chomsky'nin üretici dönüşümsel dilbilgisi geleneğindeki çığır açan çalışması, bu sorulara yönelik en meşhur cevabı ortaya koymuştur; ben de bu bölümde söz konusu çalışmaya ve onu çevreleyen hararetli tartışmalara odaklanarak bazı alternatif bakış açılarını sunacağım.

1950'lerin sonlarında yazdığı ince kitabı *Syntactic Structures* (1957) ve Skinner'ın *Verbal Behavior* (1959) adlı eserine yönelttiği sert eleştiri yazısıyla yola çıkan Noam Chomsky dilin bilimsel incelemesi olan dilbilimde bir devrim yarattı. Leonard Bloomfield'in (1933) çalışmalarıyla örneklenebilecek dönemin egemen yapısalcı geleneğini, onun davranışçı eğilimlerini ve dili bir konuşma topluluğunda sarf edilen cümleler koleksiyonu olarak gören kavrayışını yerle bir etti. Chomsky bunun yerine, o zamandan itibaren dilbilime egemen olacak ve *üretici dönüşümsel dilbilgisi* diye bilinen yaklaşımı getirdi. Chomsky ve takipçilerinin görüşleri yıllar içinde değişmiş olsa da, onun genel bakış açısı dikkate değer ölçüde tutarlı kalmıştır. Chomsky'nin bakış açısı, günümüzdeki somutlaşmış haliyle *minimalizm* (Chomsky, 1995; Boeckx, 2006) diye bilinmektedir ki bu da özü itibarıyla ilkeler ve parametreler yaklaşımının (Chomsky, 1981)² bir gelişimidir. Chomsky'nin çalışması bir hayli teknik ve ürkütücü olabilir, ama onun bakış açısına nispeten kolay bir giriş, onun bakış açısını, şu terimlerle tarif edilebilecek son derece sağduyulu bir dil görüşünün karşıtı olarak konumlandırarak

elde edilebilir: İngilizce gibi diller toplumsal kurumlardır. Birey grupları tarafından, kendi aralarında ve hemcinsleriyle iletişimi kolaylaştırmak amacıyla kolektif olarak yaratılmışlardır. Dolayısıyla, hangi sözcüklerin dile ait olduğu (bu sözcüklerin ne anlama geldiği ve seslerinin nasıl olduğu) ve bu sözcüklerin nasıl bir araya getirilebileceğini hangi kuralların yönettiği (dilin dilbilgisel veya sözdizimsel kuralları) bir toplumsal mutabakat meselesidir. Bu bakımdan diller, satranç gibi oyunlara, yasal sistemlere ve görgü kuralları gibi kural güdümlü diğer toplumsal yapılara benzerler. Buna bağlı olarak diller dondurulup saklanmış yapılar değiller; aksine, bir nesilden diğerine aktarıldıkça zaman içinde değişebilirler. Dahası, nasıl ki farklı toplumsal gruplar çok farklı oyunlar oynayabiliyor, birbirinden ayrışan yasal sistemler kurabiliyor ve birbiriyle çelişen görgü kurallarına uyabiliyorsa, kökten farklı diller de konuşabilirler.

Belirli bir dili konuşabilmek için bireyin uygun bir psikolojik durumda bulunması, yani o dile dair zengin bir bilgi birikimine sahip olması gerekir. Başka bir deyişle, dile ait olan bazı sözcükleri, bu sözcüklerin yerinde olarak nasıl bir araya getirilebileceğini ve benzeri hususları bilmelidir. Böylesi bir bilgi, tikel ve karmaşık bir toplumsal kuruma ilişkindir ve genel öğrenme mekanizmalarının işe koşulmasına dayalı bir öğrenme süreci aracılığıyla edinilir. Bir bireyin dil hakkındaki bilgisi tam olmak zorunda değildir ve çeşitli düzeylerde olabilir. Örneğin, beş yaşındaki bir çocuk ya da İngilizceyi ikinci dil olarak öğrenen bir yetişkin, İngilizce konusunda, bu kitabın tipik bir okurunun bilgisinden daha az kapsamlı bir bilgi birikimine sahip olacaktır. Fakat böylesi bir okur bile İngilizce hakkında eksiksiz bir bilgiye sahip olmayacaktır. Nitekim birey, tikel bir sözcüğün gerçekte taşımadığı bir anlama geldiğine ya da tikel bir yapının kurallara aykırı olmasına rağmen dilbilgisel olduğuna inandığında olduğu gibi, konuştuğu dilin bazı yönleri hakkında sık sık yanılgıya düşebilir. Bunun sebebi, tikel bir dile yönelik bilgi iddialarının, o dili konuşan herhangi bir kişinin zihninin dışında yer alan toplumsal olgulara tâbi olmasıdır. Dolayısıyla, diller, bünyelerinde doğru ile yanlış, kurallara uygun olan ile olmayan, yerinde